

УДК 373.1+371.214.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.5/27.204608>**Марина ШКОДА,***orcid.org/0000-0001-6119-1056*

аспірант кафедри дошкільної освіти

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

(Миколаїв, Україна) *zarivniprava@ukr.net*

ЗМІСТ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛАХ ІЗ ВИКЛАДАННЯМ РЯДУ ПРЕДМЕТІВ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

У статті проаналізовано навчальні плани та програми з іноземних мов для шкіл із викладанням низки предметів іноземною мовою (60–70-ті рр. ХХ ст.); досліджено їх структуру та змістовий компонент; проаналізовано відповідність програмових вимог змісту навчання іноземних мов у початкових класах досліджуваного періоду; проведено порівняльну аналогію розвитку навичок читання, говоріння і письма по класах. Висвітлено документи та їх основні завдання, які сприяли покращенню стану викладання предмета, особливе значення серед яких мала Постанова Ради Міністрів УРСР «Про покращення вивчення іноземних мов в країні» від 21 травня 1961 р.

Також охарактеризовано зміну цілей та змісту навчання, удосконалення методики навчання іноземних мов у початкових класах. Досліджено розвиток змісту навчання англійської мови в період реформування освіти в період «Хрущовської» відлиги. Оскільки на той час в управлінні школою переважав авторитарний стиль управління, а на уроках панував репродуктивний метод навчання, спрямований на відтворення інформації, який не допускає творчих вольностей, припущень і сумнівів, постала необхідність змін у системі освіти загальноосвітньої школи. Для 60–70-х рр. характерними були постійна зміна навчальних планів, їх удосконалення, перенасичення теоретичним матеріалом, політизація змісту. Саме цей період пов'язаний із виникненням нових методів навчання іноземних мов, педагогічними експериментами та пошуками, створенням нових підручників та підвищенням кваліфікації вчителів іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень свідчить про наявність інтересу та значних напрацювань науковців у цій сфері освіти, але вона є недостатньо вивченою і перебуває в стадії дослідження в умовах сучасної реформи Міністерства освіти і науки України.

Перспективи подальшого дослідження визначеної проблеми вбачаються в аналізі освітніх змін у сфері викладання іноземних мов, що відбувалися на теренах України, визначенні їхніх сильних та слабких аспектів із метою покращення ефективності вивчення англійської мови на початковому етапі в період розбудови Нової української школи.

Ключові слова: зміст навчання, іноземні мови, навчальний план, шкільна програма, початкова школа.

Maryna SHKODA,*orcid.org/0000-0001-6119-1056*

Postgraduate at the Faculty of Preschool and Primary Education

V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University

(Mykolaiv, Ukraine) *zarivniprava@ukr.net*

THE CONTENT OF TEACHING ENGLISH IN THE SPECIAL FOREIGN LANGUAGE MEDIUM HIGH SCHOOL

The article deals with the problem of teaching children foreign languages at the primary level in the U.S.S.R. Language policy, and particularly the teaching of foreign languages, has been a major concern of the highest ranks of government and administration in the U.S.S.R., and several official pronouncements have been made. The most comprehensive political statements were reported in the Pravda, 4th June, 1961 – “The U.S.S.R. Council of Ministers’ Decision on Improving Foreign Language Instruction”. There were several reasons for the urgent review of language policy and the measures should be taken. First of all, there is acute dissatisfaction with the more arid, abstract and a priori theories in education, as in social and political thinking generally and this has resulted in a willingness to abandon doctrinaire views about the teaching of languages. To try to meet the need for well-qualified linguists special language schools were opened after the war. These schools were meant to teach certain subjects through the medium of the foreign language. The new type of General Education School of foreign languages had been created (The Special Foreign Language Medium High School).

The main difference between it and the traditional type of school is the organization of teaching foreign languages within the new curriculum: the foreign language was introduced three or four years earlier; it was taught in the classes of about a third the normal size (8-10 students in a group, at least 3 groups in a class); it was used to teach other subjects such as history, science and technology.

According to the U.S.S.R Council of Minister’ Decision on Improving Foreign Language Instruction, more adequately trained foreign language teachers were required. Thus, inadequately trained foreign language teachers were to be sent to advanced training courses or dismissed. The post an assistant director of foreign languages was introduced in the Special Foreign Language Medium High School.

The article analyzes the curricula and programs in foreign languages of primary schools programs for the 1960–1980-s. The author researches their structure and substantial component; detect peculiarities of their structure; conducted comparative analogy in different classes. We also determined their advantages and disadvantages.

Key words: content of education, foreign languages, curriculum, school programs, primary school, language schools.

Постановка проблеми. Беручи до уваги, що освіта – це дзеркало соціально-економічного, політичного, ідеологічного та культурно-історичного стану країни, а освітній простір відображає всі його грані, потреби, позитивні та негативні тенденції, спробуємо проаналізувати вплив реформи освіти в період «Хрущовської» відлиги на розвиток змісту навчання англійської мови в цей період. Оскільки в навчальних планах, програмах і підручниках відображено конкретне соціальне замовлення, встановлені пріоритетні напрями освітньої системи певного періоду. За змістом навчальних планів дізнаємося цілі навчання, компоненти його змісту, мінімальний обсяг необхідного та достатнього мовного та мовленнєвого матеріалу для досягнення поставлених цілей.

Аналіз досліджень. До науковців, які займалися вивченням питання раннього навчання іноземних мов, належать Б. Г. Ананьєв, Дж. Брунер, В. В. Давидов, О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, Н. С. Лейтес, С. Д. Максименко, Ж. Піаже, Л. С. Виготський. Раннє навчання іноземних мов є одним із пріоритетних напрямів розвитку іншомовної освіти в Україні. Під раннім навчанням у методичній літературі прийнято розуміти навчання дітей старшого дошкільного віку (4–6 років), а також навчання в 1–4 класах загальноосвітніх навчальних закладів (6–10 років). Вивчення проблеми навчання іноземних мов в історичній ретроспективі дослідила Л. В. Кравчук. Вона запропонувала періодизацію етапів іншомовної учнів загальноосвітніх шкіл України загалом, встановила наступність цих етапів та їхні специфічні риси (Кравчук, 2008: 19–24).

Мета статті – проаналізувати зміст навчання англійської мови в початкових класах у школах із вивченням низки предметів іноземною мовою, дослідити структуру та змістовий компонент навчальних планів та програм, визначити особливості їх побудови, встановити відповідність вимог змісту навчання англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Кінець 1950-х – початок 1960-х рр. в історії українського шкільництва характеризується значними суспільними та науковими змінами, що, безумовно, відображені в освітній реформі цих часів.

Реформи завжди здійснюються під проводом державної влади, яка за допомогою реформ підтримує і захищає суспільний лад. Як зазначає В. Н. Лексин, у розробці ідеологій реформ можуть також брати участь антиурядові сили, адже формування суспільних очікувань є безперечно обов'язковою передумовою змін. Однак започаткування та проведення реформ є справою влади.

Отже, можемо зробити висновок, що реформа – якісне вдосконалення наявного суспільного ладу або основ певної сторони (сфери) суспільної практики, що проводиться державною владою.

Беручи до уваги, що освіта – це дзеркало соціально-економічного, політичного, ідеологічного та культурно-історичного стану країни, а освітній простір відображає всі його грані, потреби, позитивні та негативні тенденції, спробуємо проаналізувати вплив освітньої «Хрущовської» реформи на розвиток змісту навчання англійської мови в цей період.

Освітня реформа 1958–1964 рр. в УРСР проводилася за часів керування країною М. С. Хрущова. Вперше відкрито про реформування школи М. Хрущов заговорив 18 квітня 1958 р. на XIII з'їзді ВЛКСМ (Хрущов, 1963: 543).

Основною метою реформи було підвищення якості політехнічної освіти та підготовки освічених людей, які добре володіли основами наук (Яніцький, 2015: 120–124).

Перебудова шкільної системи республіки і перехід на нові навчальні плани і програми здійснювалися за планом, розробленим Радою Міністрів УРСР. Відповідно до плану реорганізація всіх семирічних шкіл і I–VII класів середніх шкіл у восьмирічні здійснювалася протягом двох років, тобто в 1959–1960 і 1960–1962 н.р. Десятирічні школи планувалося реорганізувати в одинадцятирічні протягом чотирьох років, із 1959 по 1963 рр. (ЦДФВО, ф. 166, оп. 15, спр. 2584. 90 арк.)

Оскільки для цього періоду характерним є відновлення та розширення міжнародних контактів, гострим стало питання практичного оволодіння іноземною мовою усіх здобувачів освіти та фахівців зокрема.

Постанова Ради Міністрів УРСР «Про покращення вивчення іноземних мов в країні» від 21 травня 1961 р. № 468 зазначає, що в умовах значного розширення міжнародних зв'язків СРСР знання іноземних мов спеціалістами різних галузей науки, техніки та культури має особливе значення. Також було підкреслено, що викладання іноземних мов у школах дещо покращилось. Однак у цій області існували серйозні недоліки. До прикладу, більшість випускників навчальних закладів слабо володіли іноземною мовою, мали незначний запас слів та формальне знання граматики, а також були не в змозі перекласти іноземний текст без словника. Було також зазначено недоліки в підготовці викладачів іноземних мов.

З метою докорінного покращення викладання іноземних мов у загальноосвітніх, середніх та вищих навчальних закладах Рада Міністрів постановила:

1) запропонувати Раді Міністрів СРСР, Міністерству вищої та середньої освіти вжити заходів щодо усунення вищесказаних недоліків і поставити головним завданням у викладанні іноземних мов практичне володіння іноземними мовами;

2) міністерствам просвіти СРСР покращити програми з іноземних мов для шкіл і протягом 3–4 років видати відповідно до програми нові підручники, звернути особливу увагу на те, щоб зміст підручників сприяв максимальному розвитку розмовної мови та перекладу іноземного тексту без словника, розробити та видати книги як для учнів, так і для вчителів;

3) класи з кількістю учнів більше 25 осіб ділити на дві групи для занять з іноземної мови;

4) відкрити школи з викладання низки предметів іноземною мовою; покращити викладання мов у школах-інтернатах; визначити мінімум оснащення та навчальних посібників, які необхідні для проведення занять.

Цим документом було заборонено викладати іноземні мови вчителям інших навчальних предметів. Спеціалістів із недостатньою підготовкою рекомендували направляти на курси підвищення кваліфікації та розширити мережу стаціонарних та заочних курсів іноземних мов для дорослих.

Особливу увагу звертали на дозвіл з урахуванням побажань батьків та їхнім коштом організувати заняття з іноземної мови в дитячих садочках та початкових класах загальноосвітньої школи.

До 1 вересня 1961 р. планувалося скласти програми з вивчення іноземних мов у групах дитячих садочків і в 1–4 класах шкіл та до 1963 р. розробити та опублікувати матеріали з методики викладання.

З огляду на брак спеціалістів, постановою було рекомендовано організувати в університетах та педагогічних інститутах підготовку вчителів із загальноосвітніх дисциплін для роботи в школах із викладання низки предметів іноземною мовою, встановити для вищих навчальних установ (крім вузів та факультетів іноземних мов) об'єм аудиторних занять з іноземної мови не менше ніж 200 годин, у двомісячний термін внести зміни в навчальні плани університетів, переглянути навантаження викладачів та усунення їх перенавантаження.

Було також рекомендовано встановити більш раціональне співвідношення іноземних мов, що вивчаються в школах, та врахувати національні особливості союзних республік при їх відборі. Згідно з постановою має збільшитися випуск навчальних фільмів іноземними мовами та відібрано художні фільми, найбільш підходящі для

навчальних цілей, виготовлення звичайних та довгограючих грамплатівок і тонфільмів із записами уроків іноземною мовою відповідно до програм. Значну увагу приділяли виготовленню та випуску словників, розмовників, книг та брошур класичної та сучасної англійської, німецької, французької і іспанської літератури з адаптованим чи оригінальним текстом.

Вивчення англійської мови в початковій школі в зазначений період здійснювалося в школах із викладанням низки предметів іноземною мовою. У своїй діяльності школа з викладанням низки предметів іноземною мовою керувалася Статутом середньої загальноосвітньої школи і цим положенням про середню загальноосвітню школу з викладанням низки предметів іноземною мовою, затвердженим міністром освіти УРСР. Середня загальноосвітня школа з викладанням низки предметів іноземною мовою організовувалася на підставі Постанови Ради Міністрів Союзу РСР від 27 травня 1961 р. «Про поліпшення вивчення іноземних мов», відкривалася і закривалася за рішенням виконкому області, Київської та Севастопольської міських Рад депутатів трудящих за погодженням із Міністерством освіти УРСР за наявності кваліфікованих вчителів іноземної мови і необхідної навчально-матеріальної бази. Школа знаходилася в безпосередньому віданні відповідного районного (міського) відділу народної освіти і фінансувалася ними. Порядок прийому до таких шкіл був такий: за наявності місць і з дозволу відповідного відділу народної освіти до такої школи могли приймати дітей, які проживають за межами району комплектування. Зарахування до 1 класу, а також до 2 і 3 класів, проводилося раз на рік на підставі письмової заяви батьків або осіб, які їх замінюють, медичної довідки про стан здоров'я дитини. Фізично ослаблені діти не могли бути зарахованими до такої школи, оскільки навчальне навантаження в ній вище, ніж у масових школах. Проведення будь-яких перевірочних іспитів не допускалося. За наявності вакантних місць прийом учнів міг проводитися додатково протягом року. Знання учнів, що вступали до школи, перевіряли не підлягали. В окремих випадках до школи з викладанням низки предметів іноземною мовою з дозволу районного (міського) відділу народної освіти могли бути прийняті учні з масових шкіл за умови, якщо вони виявляли знання іноземних мов в обсязі програми відповідного класу школи з викладання низки предметів іноземною мовою. Щодо організації та змісту навчальної роботи можемо виявити таке: число учнів для кожного класу встановлювалося в кіль-

кості 30 осіб, для проведення уроків іноземної мови клас ділився на групи, по 10 осіб у кожній. Викладання усіх навчальних предметів, за винятком іноземної мови, проводилося за єдиними програмами загальноосвітньої школи. Скорочення часу на їх вивчення не допускалося. Викладання іноземної мови починалося з першого класу. З метою вдосконалення мовної підготовки учнів окремі твори зарубіжної літератури, а також деякі теми і питання з курсів історії і географії країни, мова яких вивчалася, могли вивчатися іноземною мовою. Протягом усього курсу навчання іноземної мови систематично проводилася позакласна робота іноземною мовою (літературні вечори, заняття гуртків, випуск стінгазет, перегляд недубльованих іноземних фільмів) (Постанова, 1961).

Школи з вивченням низки предметів іноземною мовою повинні були мати кабінет іноземної мови. З метою здійснення успішного використання на уроках іноземної мови технічних засобів навчання, зорової і ситуативної наочності та створення сприятливої атмосфери для практичного володіння мовою доцент М. В. Ляховицький (зав. каф. методики викладання іноз. мов Київ. пед. ін-ту іноз. мов (1961–1985)) склав методичний лист, в якому рекомендував проводити уроки іноземних мов у спеціальному класі-кабінеті, де мають бути зосереджені всі технічні засоби навчання, наочні посібники, допоміжна література. Вчений стверджував, що проведення уроків в класі-кабінеті іноземної мови дає вчителю змогу урізноманітнювати уроки, підвищити коефіцієнт ефективного використання в навчальному процесі кінофільмів, діафільмів, радіо, епідіаскопів, запису на магнітофонній стрічці, грамзапису. Кабінет іноземної мови мав стати центром організації та проведення позакласної роботи учнів. Також у завдання кабінету іноземної мови входила популяризація активних методів викладання, пропаганда важливості вивчення іноземних мов. Кабінети відігравали певну роль і в підвищенні кваліфікації вчителів, поширенні кращого педагогічного досвіду шляхом проведення спеціальних семінарів-техмінімумів та методів використання звукосвітлотехнічних засобів у навчальному процесі, семінарів із розмовної практики вчителів із використанням оригінальних фонограм (Збірник наказів, 1963: 15–17). Отже, кабінет іноземної мови в школі вважався основною ланкою організації методичної, навчальної і позакласної роботи з цього предмета.

Обладнання кабінетів іноземної мови, навчальні посібники, література іноземною мовою забезпечувалися відповідно до затвердже-

них переліків типових навчально-наочних посібників і навчального обладнання для загальноосвітніх шкіл.

Відповідно до наказу № 38 від 7 лютого 1966 р. ввели додатково в затверджені типові штати загальноосвітніх шкіл посаду заступника директора з іноземної мови в школах із викладанням низки предметів іноземною мовою за наявності 9 і більше класів, в яких вивчення іноземної мови проводилося за спеціальною програмою, та посаду лаборанта за наявності 12 і більше таких класів (Збірник наказів, 1966: 24). Заступник директора з іноземної мови призначався районним (міським) відділом народної освіти на подання директора школи з числа найбільш кваліфікованих учителів, які мають вищу освіту, стаж педагогічної роботи не менш трьох років і вільно володіють іноземною мовою. Навіть на посаду організатора позакласної і позашкільної роботи з дітьми, старшого піонервожатого, бібліотекаря школи призначали в установленому порядку переважно осіб, які володіли іноземною мовою. Вчителі іноземної мови підвищували кваліфікацію на курсах, семінарах, які організовувалися Центральним інститутом удосконалення вчителів.

Проаналізуємо основні завдання компонентів змісту навчання відповідно до програми. Головним завданням навчання читання в школі з навчанням низки предметів іноземною мовою полягало в тому, щоб навчити учнів точно розуміти, не користуючись словником, стилістично нескладні тексти науково-популярної, суспільно-політичної і художньої літератури, які містять нові відомості. Крім того, учні мають вміти прочитати, користуючись різними словниками, будь-який оригінальний текст, у тому числі і технічний. У результаті навчання читання учні мають вміти використовувати іншомовну літературу для розширення свого загального і політехнічного кругозору, одержання нових відомостей про життя і культуру народу, мова якого вивчається. Матеріалом для читання мають бути не лише тексти підручника з мови і спеціально складені книжки для самостійного читання, а й окремі твори тогочасних прогресивних письменників, статті з газет і журналів, а також уривки з класичної літератури у зв'язку з вивченням літератури країни, мова країни якої вивчається. Тексти для читання мають висвітлювати, крім підручників з історії і географії, як радянську тематику, так і інформацію, що знайомить із побутом, звичаями, культурою, географією та історією країни, мова якої вивчається. Вони містили лексику і синтаксичні конструкції, які вживалися в тогочасній іноземній мові.

Одним із завдань навчання іноземної мови в школах цього типу було також навчання письмової мови. Наприкінці навчання у цьому типі шкіл учні мають вміти скласти діловий лист, запрошення, заявку, протокол, звернення і реферат іноземною мовою на основі самостійного опрацювання деяких джерел рідною та іноземною мовами. Письмо, як важливий засіб оволодіння мовою, сприяє засвоєнню мовного матеріалу, розвитку вмінь і навичок усної мови. На другому році навчання до розвитку навичок письма входило оволодіння каліграфією. Тому на цьому етапі письмова мова дещо відставала за обсягом матеріалу від усної мови і читання. У подальшому рекомендувалося звертати особливу увагу на розвиток вміння письмово висловлювати свої думки іноземною мовою.

Навчання перекладу з іноземної мови на рідну і з рідної на іноземну вважалося важливим завданням у роботі вчителя в школах із викладанням низки предметів іноземною мовою. Наприкінці навчання учні мали вміти виступати в ролі усного перекладача під час бесіди на теми, близькі до вивчених, письмово перекладати, користуючись двомовними і тлумачними словниками, оригінальні суспільно-політичні і науково-популярні тексти, що містили нові відомості. Для досягнення цієї мети виділялися, починаючи з 6 класу, спеціальні уроки навчання перекладу. У процесі цих занять учні мають ознайомитися з двомовними і тлумачними словниками, навчитися користуватися ними під час роботи з текстами.

Для того щоб практично володіти іноземною мовою відповідно до вимог програм, учні мали міцно засвоїти 2800 слів і фразеологічних сполучень за 10 років навчання в школі із викладанням низки предметів іноземною мовою. Вказана кількість слів, у число яких входять і фразеологічні сполучення, мала бути засвоєна учнями як із метою розуміння їх у процесі читання і сприймання на слух, так і з метою їх вільного вживання в усній і письмовій мові. Учні мали кожне із цих слів і фразеологічних словосполучень правильно вимовити і читати, розуміти під час читання і на слух, перекладати рідною мовою і відповідні слова і вирази рідної мови – іноземною мовою, від кожного з цих слів відтворити граматичні форми, передбачені програмою, вміти вживати з усіма іншими словами, що підлягають вивченню і з якими вони можуть сполучатися. Останні дві вимоги стосувалися головним чином слів, а не фразеологічних виразів. Під час пояснення слів рекомендовано звертати увагу як на їх вивчення і вживання, так і на їхній склад, а також на їхні звукову і графічну форми. Для більш ефективного викладання іноземною мовою літера-

тури, географії й історії рекомендували протягом перших п'яти років навчання в учнів поступово виробляти вміння не тільки розуміти нові слова і вирази, а також знайомитися з новими поняттями. З цією метою в лексичний мінімум перших п'яти років навчання мала бути включена достатня кількість слів, що передають загальні поняття, типу «тварина», «предмет», «обличчя», «рослина» тощо. Для полегшення наступного засвоєння знань із літератури, історії і географії, що перекладаються іноземними мовами, підручники з мови починаючи з 5 класу містили певну кількість фабульних оповідань на літературну, історичну й особливо географічну тематику і включали необхідні терміни.

На другому етапі навчання, тобто з 5–8 класу включно, словниковий запас учнів мав збагачуватися у зв'язку зі збільшенням обсягу самостійного читання і засвоєнням нових понять іноземною мовою. На цьому етапі особливо важливо приділяти достатню увагу словотворенню, встановленню слів спільного кореня в рідній і іноземних мовах, а також засвоєнню нових значень вивчених слів.

Наприкінці навчання учні повинні також мати уяву про два стилі мови – розмовний і книжково-письмовий та особливості лексики, характерної для кожного з цих стилів.

Вивчення граматики в школах цього типу не вважалося самоціллю. Роль граматики полягала в тому, щоб допомогти учням правильно і точно розуміти іноземну мову, читати текст і висловлювати свої думки іноземною мовою в усній і письмовій формах. Тому програма включала в себе лише той граматичний матеріал, без знання якого учні не можуть оволодіти вміннями і навичками усної мови, читання і письма в межах вимог, передбачених для кожного класу. Граматичний матеріал розподілено в програмі по роках навчання відповідно до тих вмінь і навичок, які мали бути засвоєні учнями. У розділ «ГраMATика» було включено ті граматичні явища, які поширюються на численні групи слів для цього класу. Ці явища спеціально вивчалися і узагальнювалися в правила. Поки для узагальнення тих чи інших граматичних явищ у правила не було достатньої кількості лексики, вони спочатку вивчалися як граматичні форми або як звороти мови. У цьому випадку граматичні форми слів і конструкцій подавалися в розділі «Лексика». Із засвоєнням достатньої кількості мовних зразків або окремих форм слів ці ж явища в наступних класах узагальнювалися в правила і подавалися в розділі «ГраMATика». Граматичні явища, які поширюються на деякі групи слів або на окремі слова, вивчалися напам'ять разом із

виучуваними словами як окремі форми цих слів. У процесі вивчення рекомендували звертати особливу увагу на те, щоб учні не тільки вивчали загальні структурні моделі, але й засвоїли конкретні можливі зв'язки.

Пояснення граматичних явищ має проходити на знайомій лексиці. В 3 і частково в 4 класах пояснення граматичних явищ і формулювання правил проводилися в основному рідною мовою. Із 3 класу поступово вводилися назви частин мови і членів речення іноземною мовою, якщо ті поняття уже засвоєні з курсу рідної мови. Всі граматичні форми і конструкції, передбачені програмою, учні мали засвоїти так, щоб розуміти їх значення під час читання і сприймання мови на слух, вміти їх вживати, висловлювати свої думки в усній і письмовій формі. Оскільки повторення і систематизація матеріалу є методичними прийомом, вони спеціально не відмічені в програмі. Вчитель у міру необхідності зобов'язувався систематизувати знання учнів з основних питань, вивчених у попередніх темах, користуючись при цьому таблицями і схемами.

Правила вимови і правила читання учні мали засвоїти так, щоб правильно вимовляти і читати всі слова і словосполучення, вивчення яких передбачено програмою, правильно вимовляти і читати всі слова, що відповідають вивченим правилам, правильно вимовляти речення під час читання й усного мовлення, дотримуючись норм інтонації. Крім того, учні мають правильно писати всі вивчені слова. Робота над удосконаленням вимови проводилася протягом усього курсу навчання іноземної мови. На вивчення іноземної мови виділялася така кількість годин: 1 клас – 102, 2 клас – 102, 3 клас – 102, 4 клас – 136 (Збірник наказів, 1973: 26–28).

Проаналізувавши програму середньої школи з викладанням низки предметів іноземною мовою, можемо визначити зміст компонентів навчання англійської мови для кожного класу початкової школи.

Відповідно до програми учні першого класу мають розуміти мову вчителя у зв'язку з проведенням уроку, відповідати на запитання вчителя, ставити запитання за змістом тема та у зв'язку з проробленими темами робити невеличкі усні повідомлення на зазначені програмою теми. Обсяг засвоєних слів у першому класі становив 250. Тематика для розвитку усного мовлення учнів така: привітання, шкільне приладдя, кольори, сім'я та оповідання про свою родину, класна кімната, лічба від 1 до 20, учень про себе, зимові розваги, мій день, одяг, вивчення назв одягу в розпо-

віді на тему «Мій день», Перше травня, вивчення лозунгів та віршів про Перше травня.

У другому класі учні мали розуміти учителя у зв'язку з проведенням уроку і пройденою тематикою, відповідати на запитання в межах опрацьованої тематики і засвоєного матеріалу, описувати після навідних питань вчителя картинку предметного характеру і ставити запитання до них, робити невеликі усні повідомлення на заздалегідь підготовлені теми, читати напам'ять вірші і окремі прозові уривки. Розвиток навичок читання передбачав здатність другокласника читати вголос із повним розумінням і правильною вимовою, інтонацією і чіткою дикцією опрацьовані тексти, читати незнайомі слова відповідно до засвоєних правил читання, а саме: читання буквосполучень ch, ck, sh, th, wh, nk, ng, gh; читання букви у на початку слова, а також наприкінці слова під наголосом і без наголосу; читання голосних буквосполучень ee, ea, au, ou, oo; читання приголосних o і a в різних положеннях, подвоєних приголосних, власних імен і назв днів тижня із великої літери, а також правопис ing. Обов'язковим було засвоєння поняття про звук і букву, фонетичний знак, особливості англійської вимови, наголосу в словах, реченні, знайомство зі знаннями міжнародної фонетичної транскрипції для позначення всіх голосних і приголосних звуків, назви букв англійського алфавіту. Учні вчилися правильно писати букви англійського алфавіту і слова, списувати рукописний і друкований текст, писати під диктовку слова, короткі речення, ставити запитання і відповідати на них у письмовій формі в межах пройденої тематики і вивченого мовного матеріалу. Тематика ситуативного спілкування: школа (шкільне приладдя, опис класу, опис шкільного саду і подвір'я, діти в школі, ігри в саду і на подвір'ї), діти вдома (кімната, місце проживання, розповідь про себе і товариша, сім'ю, іграшки, улюблені ігри), місто і село (свійські тварини, природа, назви днів тижня, пори року, назви предметів місцевості (ліс, річка, поле, гора та ін.)). Словниковий запас у другому класі передбачав засвоєння 560 слів. Зміст навчання граматики англійської мови у другому класі передбачав ознайомлення учнів з означеним і неозначеним артиклями, його відсутністю перед певними іменниками та формою слова, що означає кількість.

У третьому класі закріплюють навички усного мовлення, здобуті у попередніх класах, та формується вміння ставити запитання і давати повні і короткі відповіді на них у межах пройдених текстів і тем або за картинками. Третьюкласники розвивають навички описувати без навідних питань

тематичну картинку або серію фабульних картин, читання напам'ять віршів, уривків із пройдених текстів і низку діалогів на пройдену тему. Щодо навичок читання, то учні мають вміти виразно читати вголос усі опрацьовані тексти, після самостійної підготовки читати вголос із правильною вимовою та інтонацією і розуміти без допомоги словника новий текст, побудований на вивченому граматичному і лексичному матеріалі, самостійно прочитати незнайомі слова, читання яких не відповідає правилам. Діти вчилися писати під диктовку речення, складені на основі вивченого лексично-граматичного матеріалу, та ставити запитання за картинками та у зв'язку з пройденими темами і відповідати на них. Після таких попередньо вивчених граматичних понять, як артикль та іменник, у третьому класі учні знайомляться з поняттями «прикметник», «дієслово» (Future indefinite Tense, Past Indefinite Tense). Також передбачалося вивчення понять про просте речення та місце другорядних членів речення. Тематика для розвитку усної мови і читання включала теми: школа (прихід до школи, прибирання класу, чергування в класі, на уроці іноземної мови); вдома (опис кімнати, розпорядок дня, визначення часу, їжа, день народження); місто і село (опис вулиці, парку, зоопарку); фізкультура і спорт (зимові види спорту, ігри); людина (зовнішній вигляд, частина тіла, одяг); суспільне життя (святування 8 березня і 1 травня), а також народні казки. Словниковий запас у 3 класі становив 800 слів.

Четвертокласники навчалися складати за допомогою вчителя короткий діалог і інсценізувати його, робити самостійні повідомлення на теми, близькі до опрацьованих, читати напам'ять вірші, уривки з пройдених текстів і діалоги на пройдену тематику. Також учні тренувалися писати оповідання за картинкою після попередньої підготовки. Граматичний компонент навчання включав тему «Дієслово» (Present Perfect Tense), числівники від 1000 до 1 000 000, поняття про складнопідрядні речення та правила узгодження часів дієслова.

Програма включала теми: школа (прибирання школи, на уроці арифметики, робота на при-

шкільній ділянці); місто і село (опис міста і села, в магазині, зоопарк); природа (ландшафт і клімат, короткий опис країни природи країни, мова якої вивчається); фізкультура і спорт (літні види спорт, життя у піонерському таборі); суспільне життя (окремі епізоди з історії нашої країни), біографії великих людей (епізоди з дитинства великих людей). Словниковий запас – 1100 слів (Програма, 1970: 1–41).

З огляду на тогочасні політичні цільові установки, крім ідей гармонійного розвитку особистості, та зв'язок школи з життям, зміст навчання був пронизаний комуністичною риторикою, яка відображалася у всіх освітніх документах. Також надмірне перевантаження, захоплення матеріалізмом, невідповідність змісту підручників програмовим вимогам, авторитарний стиль управління школою та перевага репродуктивних методів навчання гальмували реформаційні освітні процеси (Шкода, 2018: 31).

Висновки. Отже, в програмі з іноземної мови для шкіл із викладанням низки предметів іноземною мовою усна практика відігравала провідну роль. З перших років навчання за мету ставилося вчити учнів мислити іноземною мовою, розуміти та вживати мовний матеріал без перекладу. На противагу панівному донині граматики-перекладному методу, такі пріоритети дали початок комунікативному спрямуванню у вивченні іноземних мов та позитивно вплинули на подальший розвиток змісту навчання англійської мови в початковій школі. Однак не вдалося уникнути і прорахунків, які гальмували оновлення іншомовної підготовки в школі.

Проведене дослідження відкриває перспективи щодо подальшого аналізу розвитку змісту навчання англійської мови на початковому етапі, структурного компонента навчальних планів та програм, відповідності змістовного компонента підручників змісту та цілям іншомовної освіти, врахування позитивного та негативного досвіду з метою покращення ефективності вивчення англійської мови на початковому етапі в період розбудови Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравчук Л. В. Періодизація етапів іншомовної підготовки учнів у загальноосвітніх школах України (1950–2006 рр.). *Історико-педагогічний альманах*. 2008. № 2. С. 19–24.
2. Методичний лист. Кабінет іноземної мови. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української УРСР*. 1963. № 20. С. 15–17
3. Про введення в загальноосвітніх школах посади заступника директора з іноземної мови : Наказ № 38 від 7 лютого 1966 р. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української УРСР*. 1966. № 38. С. 24
4. «Положення про середню загальноосвітню школу з викладанням ряду предметів іноземною мовою» від 23 грудня 1973. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР*. 1973. № 23. С. 26–28
5. Про покращення вивчення іноземних мов : Постанова Ради Міністрів СРСР від 27.05.1961 р. № 468. URL: <http://www.libussr.ru/>

6. Програми середньої школи з виконанням ряду предметів іноземною мовою. Англійська мова І–Х класи. Київ : Міністерство освіти УРСР, 1970. С. 1–41.
7. Хрущев Н. С. Строительство коммунизма в СССР и развитие сельского хозяйства: Ручи и док-ты. В 5 т. Т. 3. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1963. С. 543.
8. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 2584. 90 арк.
9. Шкода М. В. Концепція побудови навчальних планів і програм з іноземних мов загальноосвітніх шкіл України (1960–2018 рр.). *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон, 2018. Випуск LXXXIII. С. 29–34.
10. Яніцький О. Ю. Освітня реформа 1958–1964 років в УРСР: причини, хід, значення. *Наукові записки*. Вінниця. 2015. С. 120–124.

REFERENCES

1. Kravchuck L. V. Periodyzatsiia etapiv inshmovnoi pidhotovky uchniv u zahalnoosvitnikh shkolakh Ukrainy [The periodization of stages of teaching foreign language in secondary schools of Ukraine in the second half of XX century]. *Historical and pedagogical almanac*. Vol. 2. 2008, pp. 19–24 [in Ukrainian]
2. Metodychnyi lyst. Kabinet inozemnoi movy. [Methodical letter. Cabinet of foreign language]. *Collection of orders and instructions of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR*, 1963. Pp. 15–17 [in Ukrainian]
3. Nakaz “Pro vvedennia v zahalnoosvitnikh shkolakh posady zastupnyka dyrektora z inozemnoi movy” [The order “On the introduction in the secondary schools of the post of Deputy Director for Foreign Language”]. *Collection of orders and instructions of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR*. 1963. P. 24[in Ukrainian]
4. Polozhennia pro seredniu zahalnoosvitniu shkolu z vykladaniem riadu predmetiv inozemnoiu movoiu [The Posture on a Secondary School for Teaching a number of Subjects in a Foreign Language]. *Collection of orders and instructions of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR*. 1973. Pp. 26–28 [in Ukrainian]
5. Postanova Rady Ministriv SRSR vid 27.05.1961 roku № 468 «Pro pokrashchennia vyvchennia inozemnykh mov» [Resolution of the Council of Ministers of the USSR No. 2768 of May 27, 1961 “On Improving the Study of Foreign Languages”]. URL: <http://www.libussr.ru/> [in Russian]
6. Prohramy serednioi shkoly z vykonanniam riadu predmetiv inozemnoiu movoiu. Anhliiska moва I–IX klasy [High school programs with a number of subjects taught in a foreign language. English I–X classes]. *Ministry of Education of the USSR*. 1970. P. 41[in Ukrainian]
7. Hrushchov N. S. Stroitelstvo kommunizma v SSSR I razvitie selskoho khazaistva : Ruchi I doc-ty. V 5 t. T. 3. M.: [The construction of communism in the USSR and the development of agriculture], State publishing house for political literature, 1963. P. 543[in Russian]
8. TSDAVO Ukrainy, f. 166, op. 15, spr. 2584. 90 ark. [in Ukrainian]
9. Shkoda M. V. Kontsepsiia pobudovy navchalnyh planiv I prohram z inozemnykh mov zahalnoosvitnih shkil Ukrainy (1960–2018) [The concept of construction of school curriculams and programs from foreign languages for primary school in Ukraine (1960–2018)]. *Collection of scientific works “Pedagogical Sciences”*. 2018. Kherson, pp. 29–34 [in Ukrainian]
10. Yanitskyi O. Yu. (2015) Osvitnia reforma 195–1964 rokov v URSR: prychny, hid, znachennia, [Educational reform of 1958–1964 in the USSR: causes, course, significance]. *Proceedings/ Vynytia*, pp. 120–124 [in Ukrainian].